

TM	G. XXXVI	Br. 2	Str. 525-544	Niš	april - jun	2012.
----	----------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 352:502/504(497.11)

Originalni naučni rad

Primljeno: 25. 02. 2012.

Revidirana verzija: 27. 05. 2012.

Mina Petrović
 Univerzitet u Beogradu
 Filozofski fakultet
 Departman za sociologiju
 Beograd

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE NA LOKALNOM NIVOU: PERCEPCIJA KLJUČNIH AKTERA*

Apstrakt

U radu se analizira percepcija kvaliteta životne sredine ključnih društvenih aktera na lokalnom nivou i njihova pretpostavljena odgovornost (odgovorno ponašanje), i saradnja na njenoj zaštiti. Analiza se zasniva na podacima anketnog istraživanja sa predstavnicima lokalne samouprave, organizacija civilnog društva i građana u Srbiji. Cilj rada je da ukaže na razlike u stavovima navedenih aktera polazeći od koncepta odgovornog upravljanja okruženjem i ekološki posvećenih aktera, te pretpostavke da je uspostavljanje međusobne saradnje i partnerskog odnosa među ključnim društvenim akterima neophodno kako bi se unapredio kvalitet životne sredine. Osnovni nalaz istraživanja, međutim, ukazuje da se posmatrani akteri ne ponašaju kooperativno, te da mikrodinamika njihovog odnosa ne generiše međusobno poverenje.

Ključne reči: životna sredina, građani, lokalna vlast, organizacije civilnog društva

UVOD: UPRAVLJANJE ŽIVOTNOM SREDINOM KROZ PARTNERSTVO POSVEĆENIH DRUŠTVENIH AKTERA

U konceptualizaciji empirijskog istraživanja koje se bavi pitanjem ekološki odgovornog ponašanja i međusobne saradnje na zaštiti životne sredine nekih od ključnih aktera na lokalnom nivou, pošlo se od pojmova

mipetrov@f.bg.ac.rs

* Ovaj tekst je rezultat rada na projektu Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu: „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri“ (broj 179035, u periodu 2011-2014. godine).

odgovornog upravljanja životnom sredinom i ekološke posvećenosti aktera. U uvodnom poglavlju ovog rada najpre se kratko obrazlažu ovi koncepti, i kontekstualizuje njihova primena u post-socijalističkim društvima, odnosno u društvu Srbije. Potom se ukratko predstavlja metodologija i polazne pretpostavke istraživanja čiji se rezultati analiziraju u narednom poglavlju. U zaključnom poglavlju osnovni nalazi istraživanja se sumiraju u svetlu polaznih pretpostavki.

Ključna karakteristika odgovornog upravljanja životnom sredinom trebalo bi da bude „jaka slabost“ države (Borzel 2009), odnosno smanjenje značaja komandno-kontrolne moći državnih aktera i povećanje kapaciteta efikasnog i efektivnog delanja kroz partnerstvo sa akterima koji su van hijerarhijske državne kontrole. Cilj takvog partnerstva je mobilizacija svih raspoloživih resursa društvene zajednice (ekonomski kapital, znanje, tehnologija, iskustvo, itd.), te povećanje efikasnosti, odnosno efektivnosti javne politike (Jessop 2000). To s druge strane podrazumeva ne samo da bi svi akteri u partnerstvu trebalo da poseduju adekvatne kapacitete (informacije, ekspertizu, ljudstvo, podršku) za delanje već i da se ponašaju odgovorno, što pokreće složena pitanja odnosa prava (na lične interese) i odgovornosti (prema zajednici) (Barry 2002). Mogućnost njihovog usklađivanja zasniva se na uverenju da je ostvarivanje ljudskih prava (izbora) neodrživo bez kolektivnog okvira arbitracije sukobljenih interesa, kao i da zajednica mora da uvaži različitost i interese kao motiv participacije različitih aktera u politici (Lowneds 1995, 178). Takav cilj, međutim, nije lako ostvariv u savremenom društvu. Uočava se slabost liberalne demokratije da motiviše na odgovorno ponašanje u uslovima u kojima se pojedinci svode na kalkulativne aktere koji plaćaju porez i očekuju efikasne servise, te ulažu vreme i energiju u politiku samo kada je to neophodno da bi zaštitili i promovisali lične interese (Beauregard and Bounds 2000; Rose 2000). Upitna je i održivost potrošnje ekoloških ili zelenih proizvoda, budući da je veza između privatne (ekološke) moralnosti i javnih (ekoloških) ciljeva duboko problematična u društvu koje pojedinca, svedenog na lične interese, smatra vrhunskom vrednošću (Sceery 2009).

Odgovorno upravljanje životnom sredinom trebalo bi da reafirmiše pojam posvećenih aktera koji iskazuju zabrinutost za pitanja od javnog interesa. Bez zainteresovanih i/ili zabrinutih aktera ekološka pitanja ne bi ni postala tema političkog polja modernog društva u kojem su mnogi politički zahtevi potekli od civilnog sektora (Wissenburg 2004). Konstituisanje takvog modela upravljanja zahteva dugotrajni proces postepene i kumulativne promene, te podrazumeva evolutivni put razvoja mrežnog sistema odnosa, korporativne i pluralističke demokratije, karakterističan za zemlje Zapadne i Severne Evrope (Borzel 2009). Budući da institucije Evropske unije (EU) podstiču primenu ovog modela kroz proces pridruživanja, zemlje sa autoritarnim nasleđem i bez tradicije

u institucionalizaciji odnosa državnih i nedržavnih aktera imaju niz teškoća u njegovoj primeni, odnosno u profilisanju ekološki odgovornih i kooperativnih aktera.

Istraživanja u postsocijalističkim zemljama pokazuju da su neposredni efekti usaglašavanja zakonodavnog i institucionalnog okvira sa EU prevashodno formalni, te se, pre svega, uočavaju na nivou usvajanja novih sadržaja pojedinih politika. Za promene u domenu administrativne strukture (nadležnosti koje se horizontalno distribuiraju između ministarstava i vertikalno između različitih nivoa vlasti, odnosno upravljanja) i stila regulacije (saradnje sa nedržavnim akterima u oblikovanju politike), potrebno je mnogo više vremena i pretpostavki. Ima i procena da je novouvedena regulativa u oblasti upravljanja okruženjem čak i podstakla centralizaciju administrativne strukture (formiranje novih agencija i institucija pre svega na nacionalnom nivou) (Borzal 2008, 226). Razlog tome svakako je i neophodnost (re)uspostavljanja i jačanja kapaciteta demokratskih institucija kako bi se iskorenila arbitrarnost u odlučivanju, iako to ne pogoduje transformaciji komandno-kontrolnog pristupa upravljanju životnom sredinom. Osim toga, ni nagli porast broja organizacija civilnog društva (OCD) ne daje očekivani doprinos takvoj transformaciji. I pored podsticajnih promena u zakonskoj regulativi i inostrane finansijske podrške, rad OCD se značajno profesionalizuje, što znači da se njihovi prioriteti određuju primarno prema programima dostupnih fondova, a ne temama koje su od značaja za lokalnu sredinu/društvo (Carmin 2010; Лазих 2005). U takvim okolnostima OCD ne uspostavljaju trajnije odnose saradnje ni međusobno, ni sa akterima (lokalne) vlasti, niti sa građanima, koji i dalje ostaju uronjeni u svoje privatne probleme i socijalne mreže, bez poverenja u većinu građanskih ili političkih institucija (Howard 2003). Što se aktera profitnog sektora tiče, netransparentna povezanost domaće političke i ekonomske elite usporava transformaciju regulativnog pristupa okruženju, ali se uočava da strani investitori podržavaju harmonizaciju zakona sa EU, jer više vrednuju ujednačenost standarda na evropskom tržištu nego slobodu da arbitrarno pregovaraju sa lokalnim vlastima oko nižih standarda zaštite okruženja (Andonova 2003). To, dakle, doprinosi prihvatanju novog zakonodavstva, ali ne nužno i interaktivnu dimenziju u njegovoj primeni.

Kontekstualne karakteristike društva u Srbiji tokom 90-ih činile su političku elitu nezainteresovanom za model odgovornog upravljanja životnom sredinom, jer se usled ratova i međunarodne izolacije nije suočavala niti sa novim normativima zaštite okruženja u skladu sa internacionalnim standardima, niti sa izazovima sniženja standarda pod mogućim pritiskom stranih investitora. Nova regulativa je značajno podstaknuta približavanjem EU, ali se izuzetno sporo, odnosno neadekvatno primenjuje, što je svakako određeno i relativno malim

prilivom stranih investitora. Pristupačnost podataka o kvalitetu životne sredine je veoma loša, uprkos progresivnom zakonodavstvu, a implementacija ekoloških zakona posebno je nezadovoljavajuća u pogledu poštovanja principa participativnosti građana. Prethodna istraživanja su pokazala da, na opštinskom nivou, građani smatraju političke partije ključnim kanalom uticaja na odlučivanje (32%), potom navode skupštine opština (26%), te personalne kontakte i korupciju (22%). Lokalne zajednice, OCD i peticije građana kao kanali, odnosno mehanizmi od uticaja, navode se veoma retko (u 7%, odnosno 1% i 0,8% slučajeva, respektivno) (Byjовић 2004, 173).

Težnja političke elite u Srbiji da očuva centralizovani model odlučivanja sa velikim uticajem političkih stranaka, otežava razvoj kooperativnih kapaciteta državnih aktera. S jedne strane nedostatak ekonomskih investicija i visoka nezaposlenost drže političare, ali i širu javnost, fokusiranim na egzistencijalna pitanja i tako marginalizuju ekološka. S druge strane, iako proces pristupanja EU načelno otvara mogućnosti ekološke politike, sporost, pa i upitnost ovog procesa u Srbiji umanjuje očekivane pozitivne efekte. Odnos državnih aktera prema civilnom sektoru, kao i nemoć aktera ovog sektora da indukuju društvene promene, dobro ilustruje činjenica da je donošenje zakona koji reguliše rad OCD odlagano sve do 2009. godine. Iako je porast broja OCD pod uticajem fondova iz inostranstva, kao tipičan postsocijalistički fenomen, izražen i u Srbiji, može se reći da ovaj sektor nije značajnije uticao na pristup upravljanju okruženjem u Srbiji.

Naredno poglavlje bavi se analizom podataka empirijskog istraživanja kojim su ispitivane pretpostavke ekološki odgovornog ponašanja i potencijalne saradnje predstavnika lokalne vlasti, OCD i građana na zaštiti životne sredine u lokalnim samoupravama u Srbiji. Reč je o podacima prikupljenim u okviru projekta „Istraživanje stavova o zaštiti životne sredine na lokalnom nivou”, koje je kreirao i sproveo istraživački tim Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, u saradnji sa Stalnom konferencijom gradova i opština, u periodu april - maj 2010. godine. Podaci su prikupljeni anketnim putem na posebnim uzorcima za svakog aktera. Istraživanje stavova građana realizovano je na uzorku od 1952 ispitanika¹. Reprezentativni tip uzorka bio je višestapni stratifikovani, te su u okviru svakog stratuma (Vojvodina, Beograd, Centralna i Zapadna Srbija, Istočna i Južna Srbija) jedinice uzorka odabrane slučajnim izborom naselja, sistematskim izborom domaćinstava i slučajnim izborom ispitanika. Istraživanje stavova predstavnika lokalnih vlasti i OCD realizovana su na prigodnim

¹ Planirana veličina uzorka bila je 2400 domaćinstava. Kontrola njegove realizacije uz odbijanje od 18,7% omogućila je pouzdano zaključivanje.

uzorcima. Najpre je napravljen odabir lokalnih samouprava, tako što je u navedenim stratumima slučajnim izborom odabrano po 20 opština različite veličine i stepena urbanizovanosti. U tim opštinama anketirano je do četiri predstavnika lokalne samouprave (zavisno od veličine lokalne samouprave, a anketirani su direktno nadležni za zaštitu životne sredine ili obavljaju funkcije koje su od interesa za zaštitu životne sredine), kao i sve OCD koje na toj opštini deluju, bez obzira da li su osnovane kao ekološke OCD, imajući u vidu mali broj specijalizovanih organizacija, kao i činjenicu da se OCD projektno usmeravaju, dakle, da su u načelu otvorene za različite tematske projekte. Anketa je obavljena u preko 60 opština Srbije sa 232 predstavnika lokalne vlasti i 47 OCD².

Osnovni cilj analize rezultata navedenog istraživanja u ovom radu jeste da se ukaže na razlike između odabranih aktera u nivou ekološke svesti i zabrinutosti, potom u percepciji vlastite odgovornosti kao i odgovornosti drugih aktera u zaštiti životne sredine, te u spremnosti na saradnju sa drugim akterima u upravljanju životnom sredinom. Kada je u pitanju percepcija kvaliteta životne sredine na lokalnom nivou, pošlo se pretpostavke da se ona razlikuje među posmatranim akterima zavisno od faktičke (funkcije upravljanja) ili percepirane vlastite odgovornosti, odnosno da najlošiju ocenu daju građani a najpovoljniju predstavnici lokalne vlasti, te da se ove razlike reflektuju i na nivou zabrinutosti za ekološke probleme. U pogledu ekološke svesti, pretpostavljeno je da nema značajnih razlika među ispitivanim akterima, kao i da niko od aktera ne daje ekološkim pitanjima politički prioritet zbog urgentnosti ekonomskih (egzistencijalnih) problema. U domenu odgovornosti kod svih aktera je pretpostavljena niska procena lične odgovornosti, kao i visoka kritičnost u pogledu odgovornosti drugih aktera, te nisko međusobno poverenje. U domenu pretpostavljene saradnje, očekivano je da građani i predstavnici lokalnih vlasti slede komandni model upravljanja te da imaju najveća očekivanja od državnih institucija u rešavanju ekoloških problema, odnosno da saradnju sa drugim akterima ne vide kao suštinski važnu, a da su OCD najviše okrenute ka kooperativnom modelu upravljanja i, načelno, ka potrebnoj saradnji. U skladu sa prethodnim pretpostavkama izvedena je i opšta pretpostavka da svi akteri percepiraju da je njihovo, kao i ponašanje drugih aktera, od uticaja na kvalitet životne sredine, ali da i dalje ne dolazi do uspostavljanja međusobne saradnje i partnerskog odnosa, što umanjuje potencijal odgovornog upravljanja životnom sredinom i unapređenja njenog kvaliteta.

² Planirano je 300 jedinica uzorka za predstavnike lokalne samouprave. Procenat odbijanja od 22,7% daje prikupljenom materijalu dovoljnu pouzdanost u zaključivanju. Od planiranih 100 jedinica uzorka OCD realizovano je 47, po pravilu u najvećim opštinama svakog stratumu, što je značajna redukcija, ali ipak dozvoljava eksplorativne uvide.

ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Primenjena analiza podataka oslanja se na deskriptivnu statistiku, jer primarno ima za cilj da ilustruje kompleksnost istraživane teme. U skladu sa time odabran je i način izlaganja koji kombinuje prezentaciju i interpretaciju dobijenih nalaza po bitnim segmentima. Otuda je ovo poglavlje organizovano u dva odeljka. U prvom se analiziraju razvijenost ekološke svesti i nivo ekološke zabrinutosti posmatranih aktera, a u drugom percepcija lične i odgovornosti drugih aktera, podrška pojedinim merama ekološke politike i spremnost na saradnju. U završnom odeljku nalazi se sintetizuju i komentarišu u odnosu na navedene polazne pretpostavke.

Ekološka svest i zabrinutost

Jedan od prvih preduslova profilisanja odgovornih aktera jeste raširenost svesti o ekološkim problemima. Poslednjih decenija, ona je postala univerzalna i generalno visoka. Većina ljudi u razvijenim zemljama su, bar u nekom smislu, pobornici brige o okruženju, a zaštita okruženja je postala deo političkog mejnstrima (Pakulski and Crook 1998). Široko je prihvaćena i „nova ekološka paradigma“, koja naglašava intrinzične vrednosti prirode, tesnu povezanost društva i životne sredine, i značaj njihovog uzajamnog delovanja (Dunlap and Catton 1979). U praksi, međutim, očigledan je raskorak navedene paradigme i antropocentričnosti koncepta kvaliteta života razvijenog na temeljima materijalističkih, zapadnih vrednosti, koje akcentuju ekonomski rast i lične interese (Hannigan 2006; Вујошевић и Петовар 2008).

Stepen prihvatanja proekoloških vrednosti, odnosno stavova karakterističnih za novu ekološku paradigmu (NEP), ispitivan je na uzorku građana i predstavnika lokalnih vlasti. Indeks NEP-a je urađen na osnovu stepena slaganja sa stavovima: da se balans koji postoji u prirodi lako može narušiti ljudskim delovanjem; da biljni i životinjski svet ne postoji samo da bi se njegovim iskorišćavanjem zadovoljavale potrebe ljudi; da su prirodni resursi ograničeni; da promene u prirodnoj sredini koje nastaju radi zadovoljavanja ljudskih potreba retko nanose ozbiljne posledice okruženju; da čovečanstvo nije stvoreno da bi vladalo ostatkom prirode. Rezultati potvrđuju da je ekološka svest ispitanika dominantno utemeljena u proekološkim vrednostima. To je, međutim, izraženije kod građana no kod predstavnika lokalne vlasti, što je nepovoljan nalaz imajući u vidu da je reč o akterima koji ne samo što su obrazovaniji (u uzorku predstavnika lokalne vlasti, čak 88% ispitanika je sa višim ili visokim obrazovanjem) već obavljaju odgovorne funkcije upravljanja (okruženjem) (Vidi tabelu 1).

Tabela 1. Vrednosti indeksa NEP-a

Vrednost	Predstavnici lokalne vlasti	Građani
Niska	26,2%	9,1%
Srednja	47,6%	63,7%
Visoka	26,2%	27,2%
Ukupno	100,0%	100,0%

Ekološka zabrinutost je, takođe, veoma visoka u savremenom društvu, a pojedini regioni ili konkretna društva razlikuju se po tipu ekoloških problema koji pokreću ekološku zabrinutost. Tako je u manje razvijenim zemljama/sredinama, ekološka zabrinutost koncentrisanija na klasične ekološke probleme, odnosno na neposredno vidljivu degradaciju životne sredine (blizina deponija, industrijskih zagađivača vode, vazduha, tla i sl.) nego na nove ekološke probleme, koji se odnose na opštija, „globalna“ ekološka pitanja (za stanje planetarnog ekosistema, čiji su rizici globalniji i manje predvidljivi), i dominiraju u razvijenim sredinama (Rootes 1997; 2007).

Ispitanicima je bilo omogućeno da iskažu stepen zabrinutosti (1. nisu zabrinuti; 2. malo su zabrinuti; 3: mnogo su zabrinuti) koji imaju spram niza ekoloških problema, od zagađenosti vode, vazduha i tla, do efekta staklene bašte, globalnog zagrevanja, itd. Radi jednostavnije prezentacije podataka, navedeni ekološki problemi su grupisani na klasične i nove, u skladu sa već navedenom distinkcijom. Podaci potvrđuju visok nivo ekološke zabrinutosti i građana i predstavnika lokalne vlasti, kao i viši nivo zabrinutosti za klasične nego za nove ekološke probleme. Odgovornost nosilaca lokalne vlasti za neposredne probleme degradacije okruženja može se dovesti u vezu sa nešto manjom zabrinutošću za opštija ekološka pitanja u odnosu na građane (Vidi tabelu 2).

Tabela 2. Stepen ekološke zabrinutosti: klasični i novi ekološki problemi

	Klasični ekološki problemi (neposredna zagađenost vode, vazduha, tla)				Novi ekološki problemi (globalno zagrevanje, i sl.)			
	Nisu zabri- nuti	Malo zabri- nuti	Mnogo zabri- nuti	Ukupno	Nisu zabri- nuti	Malo zabri- nuti	Mnog o zabri- nuti	Ukupno
Građani	1,5%	11,5%	87,0%	100,0%	8,1%	20,1%	71,8%	100,0%
Predstav- nici lokalne vlasti	0,0%	4,1%	95,9%	100,0%	2,3%	47,7%	50,0%	100,0%

Stanje deponija (otklanjanje čvrstog otpada) i regulisanje otpadnih voda su najgore ocenjene dimenzije kvaliteta života na lokalnom nivou od strane svih aktera. U prva tri problema građani i OCD navode i kvalitet vode za piće, a predstavnici lokalne uprave i skladištenje industrijskog otpada. Kada je reč o građanima, zabrinutost za ekološke probleme u neposrednom okruženju uobičajeno ima karakter ličnih pritužbi, što se potvrđuje i u ovom istraživanju, jer ogromna većina ispitanika (82,2%) smatra da ekološki problemi u njihovom neposrednom okruženju imaju negativne efekte po njihovo i zdravlje njihove porodice. Da degradacija u lokalnom okruženju nosi veliki rizik po zdravlje ljudi, smatra i većina predstavnika OCD (75%), dok je istog mišljenja 40,5% predstavnika lokalne vlasti (dok 36,2% smatra da je rizik osrednji), što potvrđuje smanjenu kritičnost zbog pretpostavljene odgovornosti.

Zabrinutost za ekološke probleme određena je i percepcijom relativnog stepena ugroženosti životne sredine u Srbiji. Ekonomska stagnacija tokom poslednje decenije 20. veka doprinela je redukovanju emisije industrijskih zagađivača, ali su ovi benefiti u velikoj meri anulirani upotrebom niskokvalitetnih energenata i smanjenjem investicija u zaštitu okruženja (Clarke 2002). Otuda, zapušteni industrijski sektor, nekontrolisani urbani razvoj i raširena ilegalna gradnja, te substandardna komunalna infrastruktura (odlaganje čvrstog otpada i prerada vode), zajedno sa negativnim efektima NATO bombardovanja, predstavljaju značajne ekološke probleme u Srbiji (UNECE 2007). Iako relativno spor, ekonomski napredak uslovljava širenje potrošačkih modela bez adekvatnih regulativnih mehanizama po zaštitu okruženja, odnosno njihove primene, te problemi vezani za porast broja automobila (individualnog transporta) i otpad koji proizvode domaćinstva postaju sve ozbiljniji.

Svi akteri najčešće smatraju da je stanje životne sredine lošije u Srbiji u odnosu na razvijene zapadnoevropske zemlje (88% predstavnika OCD, 76% građana i 68% predstavnika lokalne vlasti), a da je približno isto u poređenju sa drugim postsocijalističkim zemljama, odnosno sa zemljama u regionu. I u ovim odgovorima potvrđuje se manja kritičnost predstavnika lokalne vlasti, iako je među svim akterima malo onih koji smatraju da je situacija u Srbiji bolja u bilo kom komparativnom okviru (Vidi tabelu 3). Poređenje situacije u svojoj opštini sa drugim opštinama obeleženo je dominacijom odgovora da je situacija svuda ista. Dok je kritičnost OCD neznatno veća no predstavnika lokalne vlasti (13% smatra da je situacija gora u odnosu na 8,8%), kritičnost građana je znatno veća (28,2%).

Tabela 3. Poređenje stanja životne sredine u Srbiji i u lokalnoj zajednici

Akteri	Građani			Predstavnici lokalne vlasti			Predstavnici OCD		
	Poređenje	Stanje je*			Stanje je			Stanje je	
	Lošije	Isto	Bolje	Lošije	Isto	Bolje	Lošije	Isto	Bolje
1. Stanja u Srbiji sa Zemljama Zapadne Evrope									
Postsocijalis tičkim zemljama	76,1%	11,7%	5,9%	66,6%	7,9%	20,2%	88,7%	0%	9,1%
Zemljama u regionu	33,9%	49,5%	9,2%	20,1%	64,0%	10,8%	40,0%	46,7%	2,2%
2. Stanja u opštini sa drugim opštinama	28,2%	33,2%	19,1%	8,8%	54,7%	32,5%	13,0%	58,8%	23,9%

*Razlika do 100,0% odnosi se na odgovore „ne znam“

Uopšteno se može reći da ne postoji direktni paralelizam između razvijene ekološke svesti, odnosno zabrinutosti i značaja koji se daje ekološkim pitanjima kao političkim temama (Rootes 1997). To potvrđuju i nalazi ovog istraživanja, jer su za većinu aktera ekonomska pitanja najvažnija pitanja kojima bi trebalo da se bavi državna politika (nezaposlenost, potreba privlačenja stranih investicija, niske zarade, itd.). Slede korupcija i kriminal, obrazovni sistem, zdravstvena i socijalna zaštita, uspostavljanje demokratskih institucija, itd. Ekološki problemi su kod svih aktera na začelju liste prioriternih pitanja, s tim da ih građani nešto ređe navode (samo 1% ispitanika u odnosu na 6% kod ostalih aktera). Ista pitanja (a pre svega nezaposlenost) dobijaju prioritet i na lokalnom nivou, na kojem životna sredina ima tek neznatno veći značaj (te su prioriterna za 6% građana). Imajući u vidu dugotrajne ekonomske teškoće u Srbiji, nisko pozicioniranje ekoloških pitanja na političkoj agendi je očekivani nalaz.

Na osnovu podataka o strateškom izboru razvojne opcije, stiče se utisak da su građani zbunjeni, te da u skladu sa marginalizovanjem ekoloških pitanja na političkoj agendi (kako nacionalnoj, tako i lokalnoj) nemaju jasan stav da li zaštititi životne sredine treba dati prednost u odnosu na ekonomski rast. Naime, građani su istovremeno iskazali jednak stepen slaganja sa stavom „Zaštititi životne sredine treba dati prednost čak i po cenu smanjenja ekonomskog rasta“ (49,2% potpuno slaganje, 37,1% delimično slaganje i 13,6% onih koji se ne slažu), kao i sa stavom

„Ekonomskom rastu treba dati prednost, iako zbog toga životna sredina u određenoj meri može stradati“ (48,0% potpuno slaganje, 31,5% delimično slaganje i 9,5% onih koji se ne slažu). Predstavnicima lokalne uprave i OCD mogli su da biraju stav sa kojim se više slažu, te su njihovi odgovori jasniji. Predstavnicima lokalne vlasti pokazuju veći stepen prihvatanja prvog (64%) nego drugog stava (36%), što se može tumačiti i kao davanje poželjnog odgovora. Kada je reč o predstavnicima OCD, oni dominantno (90%) daju prioritet zaštiti životne sredine kao razvojnoj opciji.

Odgovornost i spremnost na saradnju

Percepcija ekoloških problema kao lične, odnosno društvene odgovornosti jedan je od ključnih aspekata ekološki odgovornih aktera. Svi ispitivani akteri, međutim, slažu se da je ponašanje građana glavni izvor zagađenja u lokalnoj sredini. To je mišljenje 55,9% ispitivanih građana, koji najčešće smatraju da su njihovi sugrađani ravnodušni (47,6%), odnosno bahati (29,3%) prema životnoj sredini. Tek svaki peti građanin (20,6%) smatra da su njegovi sugrađani zainteresovani za životnu sredinu, a još manje ispitanika (17%) smatra da se oni zaista i brinu o njoj, što ukazuje na nisko poverenje ispitanika u ekološki odgovorno ponašanje svojih sugrađana. Tek 28,7% građana, međutim, smatra da oni sami, svojim svakodnevnim navikama i ponašanjem, značajno utiču na kvalitet životne sredine (većina smatra da ima izvestan uticaj, 51%), što s druge strane ukazuje na nizak stepen prepoznavanja lične odgovornosti. Oba nalaza upućuju na neadekvatne pretpostavke razrešenja dilema koje pojedinci imaju spram učesća u kolektivnim građanskim akcijama. Naime, kooperativna akcija je malo verovatna u oblastima gde individualni doprinos nije presudan, odnosno kada pojedinac nema poverenja da će se drugi uključiti u kolektivnu akciju, procenjujući da će neposredni lični trošak biti veći od potencijalne (kolektivne) dobiti (Olstrom, 1990). Klasičan primer neuspeha kolektivnog delanja upravo je briga o okruženju kao javnom dobru čija je potrošnja nevidljiva (na primer, vazduha), a vrednost se ne može odrediti individualnim doprinosom.

Da su građani najveći izvor zagađenja u lokalnoj zajednici smatra 51,1% predstavnika lokalne vlasti, koji u ogromnoj većini (87%) ističu njihovo neodgovorno ponašanje prema životnoj sredini, što nije dobra osnova potencijalnog uključivanja građana u proces odlučivanja o zaštiti životne sredine. Treba, međutim, imati u vidu činjenicu da se ponašanje građana ne može svesti na individualni izbor već da direktno zavisi od infrastrukturnih (komunalnih, transportnih) sistema provizije (Brand 2010), što se, pre svega, odnosi na mogućnosti selekcije otpada ili korišćenja javnog transporta, ujedno i primarnih oblasti koje se imaju u vidu pri oceni građana kao zagađivača. To s druge strane ukazuje na ne-

dovoljnu samokritičnost predstavnika (lokalne) vlasti, u čijoj su nadležnosti pomenuti sistemi provizije.

Predstavnici OCD, od kojih 58,3% smatra da građani najviše doprinose zagađenju životne sredine u njihovoj lokalnoj zajednici, takođe su kritični prema građanima i, u tom pogledu, iskazuju visok stepen slaganja sa predstavnicima lokalne uprave, jer 47% smatra da su građani nezainteresovani, a 36% da su neodgovorni prema životnoj sredini. Ovi akteri, međutim, ističu da je razlog tome nedovoljno razvijena svest, što odgovara uočeno niskom stepenu lične odgovornosti građana. Naime, većina predstavnika OCD (74%) smatra da je ekološka svest građana suviše apstraktna, te da je treba konkretizovati afirmisanjem ekološki ispravnih obrazaca ponašanja.

U proceni aktera koji su najodgovorniji za rešavanje ekoloških problema između građana i lokalne uprave, međutim, postoji saglasnost. To su Vlada, odnosno nadležna ministarstva i lokalna vlast (za 94,9% predstavnika lokalne vlasti i 70% građana). Dok je takav stav predstavnika lokalne vlasti zasnovan na uverenju većine ispitanika (60%) da je lokalna vlast kompetentna u oblasti upravljanja okruženjem, stavovi građana su kontradiktorni, budući da gotovo svaki treći ne veruje u kompetentnost nadležnih službi na lokalnom nivou, dok 41% ima samo delimično poverenje. Slična razlika u stavovima je i u pogledu ocene efekata uvedenih ekoloških taksi, dakle, indirektno se odnosi na poverenje u centralni nivo vlasti. Dok predstavnici lokalne vlasti očekuju pozitivne efekte (32% značajne, a 59% izvesne), tek svaki peti građanin ima takva očekivanja. Otuda se odgovor građana pre može tumačiti kao njihovo očekivanje da država primeni adekvatnu regulativu i obezbedi infrastrukturne pretpostavke za ekološki odgovornije ponašanje svih aktera.

Za razliku od građana i predstavnika lokalnih vlasti preko 80% predstavnika OCD smatra da je uključivanje svih relevantnih aktera u upravljanje okruženjem bitan preduslov uspešnosti bilo koje mere u oblasti politike zaštite životne sredine. Većina ovih ispitanika (46%) smatra da je rad Vlade Republike Srbije u oblasti upravljanja okruženjem loš, a još 36,4% smatra da se ne može reći ni da je dobar ni da je loš. Otuda i niska pozitivna očekivanja od efekata primenjenih ekoloških taksi (63% ispitanika smatra da nema garancije da će novac biti usmeravan na ekološke projekte). Ocena rada lokalnih vlasti je još nepovoljnija (58,4% smatra da je rad loš, a 25% ne može da odredi ni da je dobar ni da je loš), a svaki treći ispitanik sumnja u kompetentnost lokalnih organa da pruže zaštitu u ekološki kriznim situacijama. Kao osnovni nedostatak lokalne vlasti, pored nedovoljnih finansijskih sredstava i stručnog kadra, posebno se ističe nezainteresovanost, kako za pitanja zaštite okruženja (koja se podređuju ekonomskim), tako i za uključivanje civilnog sektora. Nedostatak potrebnih informacija o ekološkoj situaciji je posebno

naglašen problem. Nasuprot tome, većina predstavnika lokalne vlasti (65,5%), očigledno nekritički, smatra da je dostupnost informacija o životnoj sredini adekvatna.

Predstavnici lokalne vlasti najčešće smatraju da su nadzorne, edukativne i ekonomske (porezi) mere upravljanja okruženjem uspešne ili najuspešnije (od 60% do 80% ispitanika), dok neposredno odlučivanje građana i angažovanje OCD smatra uspešnom ili najuspešnijom merom tek svaki treći ispitanik (29%). Takav stav može da proizilazi iz nepoverenja u nove OCD zbog niskog stepena kontrole nad njima i stranih izvora finansiranja. Tek nešto više od trećine ispitanika, međutim, smatra da bi više poverenja lokalne vlasti u OCD obezbedilo bolje rezultate na podizanju kvaliteta životne sredine. S druge strane ogromna većina predstavnika lokalne vlasti (86%) podržava stav da se samo u saradnji sa građanima mogu postići dobri rezultati na zaštiti životne sredine. Ocenjujući realan proces odlučivanja o merama zaštite životne sredine 45% ispitanika je izjavilo da se ovaj proces primarno odvija u političkim strankama, a tek svaki treći da je on lociran u lokalnom parlamentu (28%), dok je najmanje ispitanika prepoznalo ulogu civilnog sektora (oko 14%). Raskorak sa praksom očigledno racionalizuju stavom o neodgovornom ponašanju građana. Na osnovu dobijenih podataka, prihvatanje saradnje sa akterima civilnog sektora prevashodno se odvija na normativnoj, a ne i na praktičnoj ravni. Izdvajaju se samo programi OCD koji su namenjeni podizanju tehničkih i stručnih kapaciteta lokalne samouprave, čiji praktični značaj prepoznaje preko 80% predstavnika lokalne vlasti.

Očekivanje građana da država obezbedi adekvatno upravljanje i zaštitu životne sredine nameće pitanje njihove spremnosti da podrže mere ekološke politike. Mnoga istraživanja upravo kroz ovu dimenziju operacionalizuju pojam ekološki odgovornih građana smatrajući da je njegova ključna odrednica spremnost da se prihvati plaćanje poreza za zaštitu okruženja (Jagers 2009).

Podaci istraživanja, međutim, ukazuju na relativno nisku spremnost ispitivanih građana da prihvate neminovne troškove zaštite okruženja i tako podrže mere ekološke politike. Naime, samo 8,2% ispitanika se ne slaže sa stavom: „Vlada Srbije bi trebalo da smanji zagađenje životne sredine, ali to ne bi trebalo da košta građane“ (a čak 65,2% se slaže), a 35,6% ispitanika se ne slaže sa stavom: „Spreman/a sam da prihvatim više cene da bi se unapredila zaštita životne sredine“ (dok se tek svaki četvrti ispitanik slaže) (Vidi tabelu 4). Interesantno je primetiti da je stepen prihvatanja prvog stava veći od stepena odbijanja drugog, što je suprotno Inglehartovim nalazima (prema kojima ispitanici u većoj meri prihvataju načelni stav da ekološka politika treba da košta građane, no što prihvataju ličniji stav koji se odnosi na više cene) (Inglehart 1995). To se može dovesti u vezu sa još niskim stepenom svesti građana Srbije kao

poreskih obveznika, odnosno sa nasleđenim visokim očekivanjima od državnih institucija bez direktnog povezivanja budžeta sa sistemom oporezivanja, posebno u okolnostima značajnog osiromašenja građana u socioekonomskoj transformaciji.

Tabela 4. Stepen slaganja građana sa stavovima o podršci ekološkoj politici

Stav	Ne slažem se	Delimično se slažem	Slažem se	Ukupno
1.	8,2%	26,6%	65,2%	100,0%
2.	35,6%	39,7%	24,7%	100,0%

Legenda - stavovi:

1. Vlada bi trebalo da smanji zagađenje životne sredine, ali to ne bi trebalo da košta građane;
2. Spermam/a sam da prihvatim više cene da bi se unapredila zaštita životne sredine.

Odgovorno ponašanje građana na zaštiti životne sredine u privatnoj sferi povezano je sa obeležjima stila života, na primer, sa odabiranjem proizvoda koji poštuju ekološke standarde proizvodnje, odnosno bojkotom robe ekološki neodgovornih kompanija, selekcijom i pravilnim odlaganjem otpada, korišćenjem javnog prevoza radi smanjenja zagađenja izduvnim gasovima, učešćem u akcijama čišćenja ili ozelenjavanja, itd. Druge aktivnosti ekološki odgovornih građana su direktno ili indirektno vezane za javnu sferu i imaju političku konotaciju, kao što su potpisivanje peticija, učešće u ekološkim protestima, davanje priloga udruženjima koja se bave zaštitom životne sredine, itd (Stern 2000).

Na osnovu raspoloživih odgovora građana na pitanje da li su učestvovali u nizu građanskih aktivnosti tokom poslednje tri godine, uočava se da se građani relativno retko proekološki angažuju, te da je pisanje peticija najzastupljeniji vid aktivnosti u javnoj sferi (26,7%), a selekcija otpada u privatnoj (21,1%), dok je udeo ispitanika koji se njima bavio relativno ujednačen (Vidi tabelu 5). Kada je reč o aktivnostima u privatnoj sferi, potvrđuje se relativno niska spremnost građana da menjaju (nedovoljno izivljene) navike u potrošnji, što je nepovoljan nalaz, jer se pozitivan efekat ovih promena može očekivati samo ukoliko ih primenjuje veliki broj građana. Pored toga što su za promenu ponašanja građana neophodne odgovarajuće infrastrukturne pretpostavke, istraživanja su pokazala i da su građani najpre spremni da menjaju navike koje za njih imaju niske troškove (reciklaža otpada) odnosno manje neprijatnosti (kupovina ekoproizvoda), nego one koje im smanjuju naviknutu udobnost (vožnja privatnim automobilom), te da pri proceni mogućih

efekata određenih izbora više vrednuju trenutne gubitke u postojećoj potrošnji nego potencijalne dobiti (Liebe and Preisendorfer 2010). Kada su u pitanju aktivnosti vezane za javnu sferu, bitno je istaći retku zastupljenost finansijske podrške građana organizacijama koje se bave zaštitom životne sredine, kao i kontakata građana sa predstavnicima lokalne uprave. Prva činjenica ukazuje da OCD ne mogu računati na značajnije finansiranje od strane građana, što je bitan preduslov njihovog autonomnog delanja (Fagan 2005), a druga na otuđenost građana od predstavnika lokalnih vlasti.

Tabela 5. Proekološke aktivnosti građana

Aktivnosti	%*
U javnoj sferi	
potpisivanje peticija	26,7%
učesće u masovnim okupljanjima, protestima	12,2%
davanje finansijske podrške udruženjima	9,3%
sastanak sa predstavnicima lokalne vlasti, uprave	6,5%
U privatnoj sferi	
selekcija otpada	21,1%
učesće u kampanjama sa ekološkom tematikom	16,3%
izbegavanje vožnje privatnim prevozom	15,4%
bojkot proizvoda ekološki neodgovornih kompanija	15,3%

*Ukupan zbir nije 100% zbog mogućnosti izbora više aktivnosti

Iako i predstavnici lokalne vlasti i organizacija civilnog društva smatraju građane nezainteresovanim za pitanja okruženja, građani su, bar deklarativno, zainteresovani da učestvuju u odlučivanju o životnoj sredini (41% ispitanika to smatra veoma važnim i važnim, a još 34% delimično važnim). Ipak, većina ispitanika (65%) ni ne zna da li u njihovoj lokalnoj zajednici postoji nadležna služba za pitanja zaštite životne sredine, a 63% smatra da su loše ili veoma loše informisani o okruženju, najčešće procenjujući da su informacije nedostupne (24%) ili nepouzidane (27%), u čemu postoji visok stepen slaganja između građana i OCD.

Građani su uglavnom nezadovoljni radom lokalne uprave na zaštiti životne sredine, a najniže ocenjuju upravo uključivanje građana. Potom, ogromna većina ispitanika (82%) nikada nije ni čula da su njihovi sugrađani pokrenuli neke zahteve povodom konkretnih problema životne sredine, a manjina koja je za njih čula uglavnom smatra da takve akcije nisu imale nikakvog efekta (najčešće se ističe da su zahtevi samo formalno prihvaćeni, ali da nema realnih efekata – 32,8%; te da su podneti, ali da na njih nikada nije odgovoreno – 29,3%). Građani nemaju poverenja ni u motive osoba aktivnih na zaštiti životne sredine, te većina ispitanika (48%) smatra da ih pokreću lični motivi (korist), a ne opšte dobro (37%). Iako većina OCD (95%) u svojim aktivnostima angažuje i

građane, taj angažman je sporadičan i retko od suštinskog značaja za konkretne probleme stanovništva u lokalnoj sredini. U skladu sa tim je i značajno nepoverenje koje su građani iskazali prema OCD (38% ispitanika ima nikakvo ili malo, a 37% delimično poverenje). Tek svaki peti ispitanik građanin smatra da je rad OCD na zaštiti životne sredine od velikog značaja, ali čak 62% ispitanika ne zna da li u njihovoj lokalnoj sredini ima takvih organizacija.

Poverenje građana u svrsishodnost angažovanja na podizanju kvaliteta životne sredine moguće je proceniti na osnovu njihove percepcije o dostupnosti i tačnosti tehničkih informacija, kao i odgovornosti ponašanja relevantnih institucija (Higgins and Natalier, 2004). U skladu sa tim, urađen je kompozitni indeks poverenja građana u institucije na osnovu ocena o radu lokalnih vlasti i OCD na zaštiti životne sredine, kao i na osnovu iskazanog poverenja u različite izvore informisanosti. Dobijeni indeks pokazuje da je poverenje građana veoma nisko (čak 73,2% građana ima niske vrednosti indeksa, a tek 3,1% visoke).

Na kraju nekoliko reči o percepciji uloge i odgovornosti ekonomskih aktera, te potencijalne saradnje sa njima od strane predstavnika lokalne vlasti i OCD, iako je percepcija samih ekonomskih aktera ostala van okvira ovog istraživanja. Za profilisanje odgovornosti aktera ekonomskog sektora neophodna je dosledna primena zakonske regulative, međutim, princip zagađivač plaća, koji je na snazi od usvajanja Zakona o zaštiti životne sredine iz 2004. godine retko se primenjuje (UNECE 2007). Kada je reč o balansiraju ciljeva ekonomskog razvoja i zaštite životne sredine, većina predstavnika lokalne vlasti smatra da je odnos lokalne uprave prema privatnom sektoru izbalansiran (42%), slede oni koji smatraju da je suviše liberalan (23%), a indikativno je i da čak 35% ispitanika nije moglo da proceni. S druge strane čak 93% predstavnika lokalne vlasti smatra da je ponašanje aktera privatnog sektora prema životnoj sredini osrednje ili loše, kao da za ponašanje ekonomskih aktera u ovom domenu nosioci vlasti nemaju nikakve odgovornosti. Sličnu ocenu daju i građani (83% smatra da je ponašanje aktera privatnog sektora prema životnoj sredini osrednje ili loše), dok su, samo u relativnom smislu, najmanje kritični predstavnici OCD (75% daje navedene ocene). Ovi akteri, međutim, posebno ističu princip društveno odgovornog preduzetništva, smatrajući da je uključivanje ekonomskog sektora u upravljanje životnom sredinom jedan od ključnih faktora unapređenja ekološke situacije na svim nivoima.

ZAKLJUČAK

Prethodna analiza je potvrdila da razlike u percepciji kvaliteta životne sredine među posmatranim akterima nisu velike ali da pretpostavljena odgovornost jeste, kao i da uspostavljanje međusobne

saradnje i partnerskog odnosa u potpunosti izostaje. I pored visokog prihvatanja proekoloških vrednosti, te široko rasprostranjene ekološke zabrinutosti i načelne podrške ekološkoj politici, građani pokazuju relativno nizak stepen lične odgovornosti i podrške merama ekološke politike, a predstavnici lokalne vlasti, bar prema ocenama drugih aktera, nedovoljan angažman na pitanjima zaštite životne sredine.

Predstavnici lokalne vlasti i OCD smatraju da samo u saradnji sa građanima mogu postići dobre rezultate na zaštiti životne sredine, što je u skladu sa visokom odgovornošću koja se pripisuje građanima za zagađenje lokalnih sredina. I jedni i drugi, međutim, malo ili nedovoljno rade na uključivanju građana u upravljanje, odnosno aktivnosti zaštite životne sredine. Građani, načelno, iskazuju želju da budu uključeni u proces upravljanja okruženjem, a realno ostaju neinformisani, neaktivni i bez uverenja da se građanskim aktivizmom nešto može postići, sa izrazito niskim poverenjem u rad i lokalne vlasti i OCD. I građani i OCD sumnjaju u kompetentnost lokalne vlasti koja je autistična, odnosno bez razvijenih i stabilnih odnosa i sa jednim akterom civilnog društva. OCD se profesionalizuju, te ih građani ni ne percipiraju kao potencijalne bliske partnere.

Samo OCD načelno ističu da je uključivanje svih relevantnih aktera u upravljanje okruženjem bitan preduslov uspešnosti bilo koje mere u oblasti politike zaštite životne sredine. I građani i predstavnici političke vlasti najviše očekivanja imaju od državnog sektora, što potvrđuje naviknutost na komandno-kontrolni pristup upravljanju. Za razvijanje modela građanina koji ekološku zaštitu smatra građanskom dužnošću, međutim, nedostaju ne samo infrastrukturne pretpostavke, već i neophodno poverenje građana kako u institucije, tako i u svoje sugrađane. Uočena indiferentnost građana prevashodno ishodi iz njihove preokupiranosti ekonomskim problemima i iz navika da manjkavosti društvenog sistema prevazilaze atomizovanim i vaninstitucionalnim strategijama, koje kumulativno doprinose degradaciji okruženja, te uzurpaciji okruženja kao javnog dobra i od strane građana.

Bez međusobnog umrežavanja i institucionalizacije odnosa građana i OCD sa nosiocima političke vlasti, konstituisanje odgovornih aktera u domenu zaštite životne sredine biće veoma teško i sporo. Takvo povezivanje najpre je moguće očekivati na lokalnom nivou, no, sudeći po rezultatima predstavljenog istraživanja, nijedan od posmatranih aktera, kao ni mikrodinamika njihovog odnosa, ne generiše međusobnu saradnju i poverenje.

LITERATURA

Andonova, B. Liliana. 2003. *Transnational Politics of the Environment*. London: The MIT Press.

- Barry, John. 2002. Vulnerability and virtue: democracy, dependency and ecological stewardship. In *Democracy and the claims of nature*, edited by B. Minter and B. T. Pepperman. 133–152. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Beauregard, A. Robert and Anna Bounds. 2000. Urban Citizenship. In *Democracy, Citizenship and the Global City*, edited by E. F. Isin. 243-256. Rutledge.
- Borzel, Tanja. 2008. Environmental Policy. In *Europeanization, New Research Agenda*, edited by Paolo Graziano and Maarten Vink. 226-238. New York.
- Borzel, Tanja. 2009. New Modes of Governance and Accession: The Paradox of Double Weakness. In *Coping with Accession to the European Union, New Modes of Environmental Governance*, edited by Tanja Borzel. 7-31. London&New York: Palgrave Macmillan.
- Brand, Karl Werner. 2010. Social Practices and Sustainable Consumption: Benefits and Limitations of a New Theoretical Approach. In *Environmental Sociology: European Perspectives and Interdisciplinary Challenges*, Matthias Gross and Harald Heinrichs. 217-236. Springer.
- Вујошевић, Миодраг, Пеговар, Ксенија. 2008. *Нови теоријски и методолошки приступи у изради стратегије одрживог регионалног развоја*. Београд: Центар за демократију.
- Вујовић, Среген. 2004. Актери урбаних промена у Србији. У *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група – Свакодневница Србије на почетку миленијума*, Милић, А. (ур.), 151-193. Београд: ИСИ ФФ.
- Dunlap, E. Richard and William. R. Catton, Jr. 1979. Environmental Sociology. *Annual Review of Sociology* 5:243-273.
- ECE. 2006. *Serbia and Montenegro, Country Profiles on the Housing Sector*. Economic Commission for Europe, United Nations.
- Inglehart, Ronald. 1995. Public support for environmental protection: objective problems and subjective values in 43 societies. *PS: Political Science and Politics* 28:57–72.
- Jagers, C. Sverker. 2009. In search of the ecological citizen. *Environmental Politics* 18(1): 18-36.
- Jessop, Bob. 2000. Globalization, entrepreneurial cities and social economy. In *Urban Movements in a Globalizing World*, edited by P. Hamel, H. Lustiger-Thaler and M. Mayer. 81-100. Rutledge.
- Лазвић, Младен. 2005. *Промене и отпору*. Београд: Филип Вишњић.
- Liebe, Ulf and Peter Preisendörfer. 2010. Rational Choice Theory and the Environment: Variants, Applications, and New Trends. In *Environmental Sociology: European Perspectives and Interdisciplinary Challenges*, edited by Matthias Gross and Harald Heinrichs. 141-158. Springer.
- Lowneds, Vivien. 1995. Citizenship and Urban politics. In *Theories of Urban Politics*, edited by D. Judge, G. Stoker and H. Wolman. 160-181. London: Sage Publications.
- Olstrom, Elinor. 1990. *Governing the Commons: the evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pakulski, Jan and Steve Crook. 1998. The end of the green cultural revolution? In *Ebbing of the Green Tide? Environmentalism, Public Opinion and the Media in Australia*, edited by J. Pakulski and S. Crook. 1-20. Hobart: School of Sociology and Social Work, University of Tasmania.
- Петровић, З. Мина. 2004. *Социологија становања: изазови и могућности стамбене политике*. Београд: ИСИ ФФ.
- Rootes, A. Christopher. 1997. Environmental movements and green parties in western and eastern Europe. In *The International Handbook of Environmental*

- Sociology*, edited by Michael Redclift and Graham Woodgate. Cheltenham UK; Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Rootes, A. Christopher. 2007. Acting Locally: the character, contexts and significance of local environmental mobilisation. *Environmental Politics* 16(5):722-741.
- Rose, Nicolas. 2000. Governing city, governing citizens. In *Democracy, Citizenship and the Global City*, edited by E. F. Isin. 95-109. Routledge.
- Scerry, Andy. 2009. Paradoxes of increased individuation and public awareness of environmental issues. *Environmental Politics* 18(4):467-485.
- Stern, C. Paul. 2000. Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behaviour. *Journal of Social Issues* 56(3):407-424.
- UNECE. 2007. *Environmental Performance Review*. Republic of Serbia, Second Review, United Nations.
- Fagan, Adam 2005. Taking stock of civil-society development in post-communist Europe: Evidence from the Czech Republic. *Democratization* 12/4:528-547.
- Hannigan, J. A. 2006. *Environmental Sociology*, 2nd Edition. London & New York: Routledge.
- Higgins, Vaughan and Kristin Natalier. 2004. Governing Environmental Harms in a Risk Society. In *Controversies in Environmental Sociology*, edited by R. While, 77-92. Cambridge University press.
- Howard, M. Morje 2003. *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Carmin, JaAnne. and S. VanDeveer, eds. 2003. *EU Enlargement and the Environment: Institutional Change and Environmental Policy in Central and Eastern Europe*. London; New York: Routledge.
- Carmin, JoAnne. 2010. Civic engagement in environmental governance in Central and Eastern Europe. In *The International Handbook of Environmental Sociology*, Michael Redclift and Graham Woodgate, 394-407. Cheltenham UK; Northampton, Massachusetts, USA.
- Clarke, Richard. 2002. Yugoslavia. In Carter, F.W& Turnock, D. (eds.) *Environmental problems of East Central Europe* 2nd edition. NY& London: Routledge.
- Wissenburg, Marcel. 2004. Fragmented citizenship in a global environment. In *Europe, Globalisation and the Challenge of Sustainability*, edited by Brian Baxter, Richard Dunphy and Brian Barry, 73-93. London: Routledge.

Mina Petrović, University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Department of Sociology, Belgrade

**ECOLOGY AT THE LOCAL LEVEL:
THE PERCEPTION OF THE KEY SUBJECTS**

Abstract

The paper analyzes the environmental perception of the key actors at the local level, as well as their presumed responsibilities and cooperation in environmental protection. The analysis is based on empirical data obtained through a questionnaire research with representatives of local authorities, civil society organizations, and citizens in Serbia. The analytical aim of the papers is to illustrate the differences in perception of the investigated subjects, starting from the concept of environmentally responsible governance and concerned actors. The paper presumes that mutual cooperation and partnership among the key social actors are needed for adequate environmental protection. However, the main research findings show that actors do not behave cooperatively and that the micro dynamic of their relationship does not generate mutual trust.

Key Words: Environment, Citizens, Local Authority, Civil Society Organizations.

